

ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ดอกหอมในเขตอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา
The Diversity of Fragrant Flower Plants at Rattaphoom District in Songkhla Province

มุกดา สุขสวัสดิ์¹

ณิชา ประสงค์จันทร์¹

สุพัตรา เพ็งเกลี้ยง¹

พนิตา คชกุล¹

Mookda Suksawat¹

Nicha prasongchan¹

Supattra Penkang¹

Panita Koachakul¹

ABSTRACT

To conserve and focus on sustainable uses of fragrant flower plants germplasm, following the Royal Initiation of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn, this survey was done in the area of Rattaphoom District in Songkhla Province. The classifications were based on morphological characteristics. The objectives were to find out the biodiversity of the fragrant plant species and determine rare species to promote conservation. 145 species of 49 families were found. Annonaceae is the family with the highest diversity, while Annonaceae is the second highest. The Annonaceae members naturally grow in orchards and Para rubber plantations. Some of them are rare species, such as *Polyalthia suberosa* (Roxb.) Thwaites, *Fissistigma rubiginosum* (A.DC.) Merr.), *Uvaria grandiflora* Roxb. ex Hornem. var. *grandiflora*, *Goniothalamus marcanii* Craib. and *Goniothalamus tapis* Miq. The fragrant flower plants generally found in every area were *Wrightia religiosa* Benth., *Jasminum sambac* (L.) Aiton. and *Gardenia augusta* (L.) Merrill.; these species were planted as ornamental plants.

Keywords : Diversity ,Fragrant Flower Plant ,Rattaphum District , Songkhla Province

บทคัดย่อ

เพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมไม้ดอกหอมและมุ่งการใช้ประโยชน์พันธุกรรมไม้ดอกหอมอย่างยั่งยืนตามแนวทางพระราชดำริและสอดคล้องกับโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) ได้สำรวจพรรณไม้ดอกหอมในเขตอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เพื่อทราบถึงความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ไม้ดอกหอมและเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชที่

¹ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย อำเภอเมือง สงขลา 90000

Liberal Arts Faculty, Rajamangala University of Technology Srivijaya, Amphor Muang, Songkhla 90000

ใกล้จะสูญพันธุ์ จำแนกพรรณพืชโดยการศึกษาลักษณะสัณฐานวิทยาของลำต้น ใบ ดอก ผล พบพรรณไม้ดอกหอม 145 ชนิด 49 วงศ์ และที่พบมากได้แก่ วงศ์ Annonaceae 20 ชนิด รองลงมาได้แก่ Annonaceae 18 ชนิด พืชในวงศ์ Annonaceae มักขึ้นธรรมชาติในสวนผลไม้และสวนยางพารา บางชนิดพบได้ยาก ได้แก่ กลิ้งกล่อม (*Polyalthia suberosa* (Roxb.) Thwaites) ย่านเลียด (*Fissistigma rubiginosum* (A. DC.) Merr.) กล้วยหมูสัง (*Uvaria grandiflora* Roxb. ex Hornem. var. *grandiflora*) ข้าวหลาม (*Goniothalamus marcanii* Craib.) และบุหงาลำเจียก (*Goniothalamus tapis* Miq.) ส่วนไม้ดอกหอมที่พบเห็นโดยทั่วไปทุกตำบล ได้แก่ โมก (*Wrightia religiosa* Benth.) , มะลิลา (*Jasminum sambac* (L.) Aiton.) และพุดซ้อน (*Gardenia augusta* (L.) Merrill.) โดยปลูกเพื่อเป็นไม้ประดับ

คำสำคัญ : ความหลากหลายทางชีวภาพ พรรณไม้ดอกหอม อำเภอรัษฎา จังหวัดสงขลา

คำนำ

ไม้ดอกหอมมีการกระจายพันธุ์อยู่มากมายในแต่ละเขตพื้นที่ของแต่ละภูมิภาค เป็นพรรณไม้ที่มากด้วยคุณค่า มีความสวยงาม มีกลิ่นหอมที่ความแตกต่างกันไป ทั้งเวลาและความคงทนที่ให้กลิ่น และการใช้ประโยชน์จากกลิ่นหอม ไม้ดอกหอมเป็นพืชที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทยมาแต่โบราณ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงไปเป็นการเพาะปลูกพืช จึงทำให้พืชบางชนิดที่เจริญเติบโตพร้อมกับไม้ยืนต้นที่ถูกทำลายไม่สามารถเจริญเติบโตและขยายพันธุ์ต่อไปได้ ดังนั้นเพื่อคงคุณค่าของพรรณไม้ดอกหอมไว้ จึงมีความประสงค์ที่จะสำรวจเพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและรวบรวมพรรณไม้ดอกหอม

อุปกรณ์และวิธีการ

ทำการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทางด้านภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ พืชที่เจริญเติบโต ความหลากหลายทางชีวภาพของพรรณไม้ดอกหอมและเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชที่ใกล้จะสูญพันธุ์ อำเภอรัษฎา จังหวัดสงขลา มีพื้นที่ทั้งหมด 665 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 5 ตำบล ได้แก่ กำแพงเพชร ท่าชะมวง เขาพระ คูหาใต้ และตำบลควนรู ดังแสดงใน Figure 1

จำแนกชนิดพรรณไม้โดยการศึกษาลักษณะสัณฐานวิทยาของลำต้น ใบ ดอก และผล จำแนกประเภทตามลักษณะนิสัย รวมทั้งการใช้ประโยชน์และการพบเห็น (คณะบรรณาธิการสำนักพิมพ์บ้านและสวน, 2546) (ชุมพล, 2551)

Figure 1. Map of Rattaphum District in Songkhla Province.

ผลการทดลองและวิจารณ์

จากการสำรวจและรวบรวมพรรณไม้ดอกหอมในเขตอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งมีพื้นที่ 665 ตร. กม. ประกอบด้วย 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลกำแพงเพชร ตำบลท่าชะมวง ตำบลเขาพระ ตำบลคูหาใต้ และตำบลควนคูหา

ผลการสำรวจไม้ดอกหอม

จากการสำรวจพรรณไม้ดอกหอมในเขตอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา โดยจัดแบ่งกลุ่มไม้ดอกหอมเป็นกลุ่มตามการจำแนก พบว่าอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา มีพรรณไม้ดอกหอมที่สำรวจพบจำนวน 145 ชนิด ตาม Table 1 ซึ่งสามารถจำแนกเป็นกลุ่มดังนี้

การจำแนกประเภทไม้ดอกหอมตามลักษณะนิสัย มี 5 กลุ่ม ดังนี้ ไม้ยืนต้น 61 ชนิด ไม้พุ่ม 86 ชนิด ไม้เลื้อยและไม้เถา 26 ชนิด ไม้ล้มลุก 7 ชนิด และไม้หัว รวมทั้งไม้น้ำ 8 ชนิด และเมื่อจำแนกตามลักษณะนิสัยในแต่ละตำบลของอำเภอรัตภูมิ พบว่ามีไม้ดอกหอมที่เป็นไม้พุ่มมากที่สุด รองลงมาเป็นไม้ยืนต้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพรรณไม้ขึ้นในสวนยางพารา สวนไม้ผลและในป่าตามลักษณะภูมิประเทศของแต่ละตำบล

Table 1. Numbers of fragrant flower plants at Rattaphoom District in Songkhla Province

	Areas (km ²)	No. of subdistrict	No. of fragrant flower plant			
			Tree	Shrub	Climber	Ornamental
Kamphaengphet	88.6	13	36	33	15	6
Thachamoung	42.9	15	27	15	2	3
Khaophra	207.7	12	18	15	5	1
Khuka Tai	42.9	14	21	26	5	3
Khuan Ru	44.13	9	6	21	9	2

การจำแนกประเภทไม้ดอกหอม ตามลักษณะการการใช้ประโยชน์ มีดังนี้

1. ไม้ดอกหอมในงานภูมิทัศน์ เป็นต้นไม้ดอกหอมที่มีทรงพุ่มที่สวยงาม มีกลิ่นหอมของดอกและเป็นต้นไม้ที่ให้ร่มเงาเหมาะที่จะปลูกเป็นต้นไม้ประดับสวน ถนนและกำแพงได้แก่ ประดู่ (*Pterocarpus macrocarpus* Kurz) ทองอุไร (*Tecoma stans* L. Juss. ex Kunth) พลับพลึง (*Crinum asiaticum* L.) จำปา (*Magnolia champaca* (L.) Baill. ex Pierre var. *champaca*) จำปี (*Magnolia alba* (DC.) Figlar) ยี่โถ (*Nerium oleander* L.) ชงโค (*Bauhinia purpurea* L.) บัวหลวง (*Nelumbo nucifera* Gaertn.) ลีลาวดี (*Plumeria obtusa* L. and hybrid) พิกุล (*Mimusops elengi* L.) กระจ่างไทย (*Cananga odorata* (Lam.) Hook. f. & Thomson var. *odorata*) โสภณา (*Saraca indica* L.) นางแย้ม (*Clerodendrum chinense* (Osbeck) Mabb.) แก้ว (*Murraya paniculata* (L.) และมหาหงส์ (*Hedychium coronarium* J.Konig) เป็นต้น (อรชร, 2544)

2. ไม้ดอกหอมสมุนไพร เป็นไม้ดอกหอมที่มีต่อมน้ำหอมอยู่ที่ส่วนของดอก เช่นฐานรองดอก กลีบ เกสร ผลิตสารหอมระเหยส่งกลิ่นหอมและเมื่อสัมผัสกับอากาศจะเกิดการเปลี่ยนแปลงของสารระเหยเกิดกลิ่นหอมฟุ้งกระจาย (ปิยะ, 2546) ส่วนต่างๆ ของไม้ดอกหอมนี้ใช้ในการรักษาโรค และช่วยในการผ่อนคลาย ได้แก่ กระจ่างไทย (*Cananga odorata* (Lam.) Hook. f. & Thomson var. *odorata*) สายหยุด (*Desmos chinensis* Lour.) มะลิลา (*Jasminum sambac* (L.) Aiton.) แก้ว (*Murraya paniculata* (L.) จำปา (*Magnolia champaca* (L.) Baill. ex Pierre var. *champaca*) จำปี (*Magnolia alba* (DC.) Figlar) ยี่โถ (*Nerium oleander* L.) มหาหงส์ (*Hedychium coronarium* J. Konig) บัวหลวง (*Nelumbo nucifera* Gaertn.) ลีลาวดี (*Plumeria alba* L. and hybrid) พิกุล (*Mimusops elengi* L.) เล็บมือนาง (*Quisqualis indica* L.) บุนนาค (*Dasyaschalon blumei* Finet Gagnep.) ยี่หุบ (*Magnolia coco* (Lour.) (DC.) โสภณา (*Saraca indica* L.) และนางแย้ม (*Clerodendrum chinense* (Osbeck) Mabb.) เป็นต้น

3. ไม้ดอกหอมที่ใช้ในงานประเพณีวัฒนธรรม และที่ปรากฏในวรรณคดีไทย เป็นไม้ดอกหอมที่ใช้เป็นเครื่องบูชาในงานพิธีต่างๆ ปรงเป็นเครื่องหอมบุหงารำไป ปลูกเพื่อเป็นไม้มงคลประจำบ้านและจารึกไว้ในบทประพันธ์ ซึ่งกล่าวถึงไม้ดอกหอมไว้อย่างเพราะพริ้ง อันเป็นผลงานของกวีที่มีชื่อเสียง ได้แก่ มะลิลา (*Jasminum sambac* (L.) Aiton.) จำปา (*Magnolia champaca* (L.) Baill. ex Pierre var. *champaca*) จำปี (*Magnolia alba* (DC.) Figlar) บัวหลวง (*Nelumbo nucifera* Gaertn.) ลีลาวดี (*Plumeria obtusa* L. and hybrid) และพิกุล (*Mimusops elengi* L.) (เป็ยะ, 2546, 2548 และ 2550)

ประเภทของกลุ่มไม้ดอกหอม ตามลักษณะการพบเห็นในเขตอำเภอรัตนภูมิ มี 2 กลุ่ม ดังนี้

1. ไม้ดอกหอมที่พบเห็นได้โดยทั่วไป เป็นต้นไม้ดอกหอมที่ประชาชนในพื้นที่นิยมปลูกเพราะนอกจากไม้ดอกหอมเหล่านี้มีกลิ่นหอมแล้ว บางชนิดมักจะปลูกเพื่อเป็นไม้มงคลประจำบ้าน เช่น พิกุล (*Mimusops elengi* L.) กระดังงาไทย (*Cananga odorata* (Lam.) Hook. f. & Thomson var. *odorata*) ลีลาวดี (*Plumeria alba* L. and hybrid) ดังแสดงใน Table 2

2. ไม้ดอกหอมที่หายาก เป็นต้นไม้ดอกหอมที่เจริญเติบโตในป่า ซึ่งยากแก่การขยายพันธุ์ และเนื่องจากการปลูกพืชชนิดเดียว และมีการทำลายป่า จึงทำให้พืชเหล่านี้ใกล้จะสูญพันธุ์ และเป็นไม้ดอกหอมชนิดที่ไม่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป เช่น กุมาริกา (*Parameria laevigata* (Juss.) Moldenke) ปาหนันช้าง (*Goniothalamus giganteus* Hook.F.&Thomson) บุษงใบสีน้ำตาลอ่อน (*Dasymaschalon blumei* Finet & Gagnep.var. *wallichii* Hook F. &Thomson) Ban) บุษงสุราษฎร์ (*Dasymaschaion blumei* Finet & Gagnep. var. *suratense* Ban) และนมควาย (*Urania rufa* Blume) ดังแสดงใน Table 2 และ Figure 2

Table 2. Rare and common species of fragrant flower plants

FAMILY NAME	RARE species	COMMON SPECIES
ANNONACEAE	<i>Fissistigma rubiginosum</i> (A.DC.) Merr.	<i>Anaxagorea javanica</i> Blume
	<i>Friesodielsia desmoides</i> (Craib) Steenis	<i>Annona muricata</i> L.
	<i>Goniothalamus giganteus</i> Hook.f. & Thomson	<i>Annona reticulata</i> L.
	<i>Goniothalamus marcanii</i> Craib	<i>Annona squamosa</i> L.
	<i>Goniothalamus tapis</i> Miq.	<i>Artabotrys hexapetalus</i> (L.f.) Bhandari
	<i>Mitrephora keithii</i> Ridl.	<i>Artabotrys siamensis</i> Miq.

Table 2. (Continued)

FAMILY NAME	RARE species	COMMON SPECIES
	<i>Polyalthia suberosa</i> (Roxb.) Thwaites	<i>Desmos chinensis</i> Lour.
	<i>Uvaria grandiflora</i> Roxb. ex Hornem. var. <i>grandiflora</i>	<i>Melodorum fruticosum</i> Lour. <i>Melodorum siamense</i> (Scheff.) Ban
APOCYNACEAE	<i>Beaumontia grandiflora</i> Wall.	<i>Alstonia scholaris</i> (L.) R. Br.
	<i>Carissa macrocarpa</i> (Ecklon) A.DC.	<i>Carissa carandas</i> L.
	<i>Parameria laevigata</i> (Juss.) Moldenke	<i>Cerbera odollam</i> Gaertn.
	<i>Tabernaemontana pachysiphon</i> Stapf	<i>Plumeria obtusa</i> L. and hybrid
	<i>Vallaris glabra</i> (L.) Kuntze	<i>Strophanthus gratus</i> Franch.
	<i>Wrightia dubia</i> (Sims) Spreng.	<i>Tabernaemontana divaricata</i> (L.) R.Br. ex Roem & Schult
	<i>Wrightia arborea</i> (Dennst.) Mabb.	<i>Wrightia religiosa</i> Benth. ex Kurz.
		<i>Jasminum adenophyllum</i> Wall. ex C.B.Clarke
OLEACEAE	<i>Jasminum multiflorum</i> (Burm. f.) Andr.	<i>Jasminum harmandianum</i> Gagnep. <i>Jasminum laurifolium</i> Roxb.f. <i>Jasminum sambac</i> (L.) Aiton.
		<i>Euclinia longiflora</i> Salisb.
RUBIACEAE	<i>Gardenia carinata</i> Wall.	<i>Gardenia augusta</i> (L.) Merr.
	<i>Ixora finlaysonianana</i> Wall. ex G. Don	<i>Gardenia taitensis</i> DC.
	<i>Ixora spectabilis</i> Wall.	<i>Morinda coreia</i> Ham.
	<i>Randia siamensis</i> Craib.	<i>Tarenna wallichii</i> (Hook.f.) Ridl.
	<i>Tarenna stellulata</i> (Hook.f) Ridl.	

Figure 2. The rare species of Annonaceae

1. ปาหนันช้าง (*Goniothalamus giganteus* Hook.f. & Thomson)
2. บุษงาล้าเจียก (*Goniothalamus tapis* Miq.)
3. ย่านเลือด (*Fissistigma rubiginosum* (A.DC.) Merr.)
4. กลัวยหมูด้ง (*Uvaria grandiflora* Roxb. ex Hornem. var. *grandiflora*)
5. นมควาย (*Uraria rufa* Blume)
6. บุษงาสุราษฎร์ (*Dasymaschalon blumei* Finet & Gagnep. var. *wallichii* Hook. F.&Thomson)

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- คณะบรรณานุกรมสำนักพิมพ์บ้านและสวน. 2546. สารานุกรมไม้ประดับในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 2. บ้านและสวน. กรุงเทพฯ. 541 หน้า.
- ชุมพล คุณวาสี. 2551. ฐานฐานวิทยาเบื้องต้นในการระบุชื่อวงศ์พืชดอกสามัญ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. 142 หน้า.
- ปิยะ เฉลิมกลิ่น. 2546. ไม้ดอกหอม เล่มที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 6. บ้านและสวน. กรุงเทพฯ. 160 หน้า.
- _____. 2546. ไม้ดอกหอม เล่มที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 6. บ้านและสวน. กรุงเทพฯ. 164 หน้า.

- _____. 2546. ไม้ดอกหอม เล่มที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 3. บ้านและสวน. กรุงเทพฯ. 192 หน้า.
- _____. 2548. พรรณไม้วงศ์กระดังงา พิมพ์ครั้งที่ 2. บ้านและสวน. กรุงเทพฯ. 368 หน้า.
- _____. 2550. ไม้ดอกหอม. ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม. บ้านและสวน. กรุงเทพฯ. 351 หน้า.
- อรชร พงษ์ไสว. 2544. ไม้เลื้อยประดับ พิมพ์ครั้งที่ 3. บ้านและสวน. กรุงเทพฯ. 239 หน้า.